

Anmeldelser

Lise Busk-Jensen

Hjemme hos det moderne gennembruds kvinder

Janet Garton (red.): *Elskede Amalie. Brevvekslingen mellem Amalie og Erik Skram 1882-1899*, Oslo 2002 (Gyldendal Norsk Forlag).

Fra Amalie Müller og Erik Skram mødte hinanden i Norge 8. august 1882 i anledning af Bjørnsons digterjubilæum, og til hun døde i København 15. marts 1905 som hans fraseparerede hustru udvekslede de 598 breve. Denne brevsamling har Janet Garton nu udgivet i sin helhed, og den giver et enestående kendskab til mænds og kvinders følelseliv og konflikter i det moderne gennembruds periode. Amalie Müller og Erik Skram tilhørte begge den kulturelle venstrefløj, der voksede frem i 1870erne efter Brandes' forelæsninger. Han blev redaktionssekretær ved gennembrudsbevægelsens avis *Morgenbladet* efter at have udgivet romanen *Gertrude Coldbjørnsen*, 1879, der vakte skandale med dristige erotiske scener og et forsvar for kærligheden mod sociale konventioner. Hun flyttede med sine to børn fra sin mand for at tage del i kulturlivet og skrive litteraturkritik. Begge drømte de om at virkeliggøre det moderne program om individuel og kunstnerisk frihed og ligestilling mellem kønnene, hvilket også i vidt omfang lykkedes; hun blev

periodens betydeligste kvindelige forfatter i Norden, han blev en af gennembruddets fanebærere, en af de syv forfattere i Brandes' *Det moderne gennembruds Mænd*, 1883. Deres kærlighedsforhold, ægteskab og arbejdsfællesskab, som dokumenteres detaljeret i brevene, er periodens bedste og måske eneste eksempel på, hvordan den nye kulturelle elites ideer fungerede i praksis for begge køn og på alle tilværelsens niveauer.

Omtrent halvdelen af de ofte meget lange breve er fra perioden før ægteskabet, hvor Amalie Müller og Erik Skram boede i hver sit land, kun havde få muligheder for at mødes og kun kunne dyrke det intime samliv i største hemmelighed. Deres indbyrdes kærlighed blev opbygget i brevenes skriftsprog, hvor den ofte fandt lidenskabelige udtryk. De havde ikke mulighed for at rejse og telefonere, men postvæsenet var effektivt og relativt billigt. Det redgør Janet Garton omhyggeligt for i sin indledning, som også giver de fornødne oplysninger om de to skribenters baggrund, skitserer forholdets historie og diskuterer brevenes hovedtemaer og stil. Udover den generelle indledning er der kortere indledninger ved hvert årsskifte, som hjælper læseren til at bevare overblikket over kronologi og begivenheder. Brevene gengives med den originale ortografi, de er grundigt annoterede og suppleres af de nødvendige registre, bibliografier, slægtstavler og en liste over dialektprægede norske ord i Amalie Skrams breve; værkregisteret omfatter dog kun Skram og Skrams værker. Alt er udarbejdet efter de høje standarder hos det danske og norske sprog- og litteraturselskab, som har støttet projektet.

Man kunne måske yderligere have ønsket sig en redegørelse for brevsamlingens proveniens. Eugenia Kielland kendte den ikke, da hun udgav den første samling af Amalie Skrams breve, *Mellom Slagene*, 1955. Irene Engelstad offentliggjorde enkelte centrale breve og brevuddrag fra samlingen i det norske tidsskrift *Vinduet* 1, 1980, og vedføjede den oplysning, at brevene var fundet i 1977 af Thomas Bredsdorff. Engelstad citerede flittigt fra brevene i *Amalie Skram om seg selv*, 1981, det samme gælder Liv Koltzow i biografien *Den unge Amalie Skram*, 1992, men der er mig bekendt ikke kommet nærmere detaljer frem om, hvor Bredsdorff 'fandt' dem, og hvordan Det Kgl. Bibliotek er kommet i besiddelse af dem.

Elskede Amalie er først og fremmest en materialesamling, som ikke nødvendigvis skal læses fra begyndelsen til enden. Brevene er righoldige samtidsdokumenter, hvor man ud fra registeret kan finde oplysninger om en lang række af gennembruddets kendteste skikkelser, brødrene Brandes, Drachmann, Bjørnson, Jacobsen, Hørup, Bang, Juell-Hansen, Kielland, Garborg; man kan læse om venstrefløjsmiljøet, teaterlivet, selskabeligheden og moralnormerne, og der er interessante æstetiske diskussioner af nye teaterstykker som Bjørnsons *En Hanske*, Ibsens *En Folkefiende* og Drachmanns *Strandby Folk*, malerier som Rafaels »Sextinske Madonna« og Krøyer »Italienske Landsbyhattemagere« samt almene begreber som 'det fuldkomne' over for 'det ny' i kunsten, allegorien, fortælleknikker osv.

Hovedsagen er dog den dramatiske kærlighedshistorie mellem de to forfattere, som dels var karakteristisk for

perioden, for så vidt som Amalie og Erik personligt afprøvede gennembruddets nye samlivsnormer med individuel frihed og ligestilling mellem kønnene, dels peger frem mod vor egen tids opløsning af familieformer og kønsroller. Beskrivelser og analyser af deres følelser for hinanden og diskussionen om den indbyrdes rollefordeling fylder hovedparten af brevene. Som Janet Garton fremhæver i forordet (p. I, 27) omtaler de begge brevvekslingen som en 'roman'; de gennemlevede en privat version af den sædelighedsfejde, som dominerede nordisk kulturpolitik i 1880'erne.

Erik Skram sammenligner deres breve med P.A. Heiberg og Thomasine Gyllembourgs skilsmissekorrespondance, som Johanne Luise Heiberg udgav i 1882, og som han læste med den største begejstring. »Jeg sad fængslet af Fru Gyllembourgs Breve til i Nat Kl ½3 [...] jeg læser om dig i hver Linie – på en Måde. Du vil også kunne læse om mig [...] Jeg er i højeste Grad rystet ved det Billede af mandfolkeagtig Jammerlighed, det ruller op. Jeg er som Mand forfærdet over sligt! [...] At jeg dog ikke har kendt den før. Den har været udkommet i fjorten Dage [...] Det er den interessanteste Brevsamling, der findes i Norden!« (2.12. 1882).

Amalie og Erik Skrams historie spejler gennembruddets følelsesmæssige konflikter på samme måde som Heibergernes historie spejlede romantikkens. Erik finder både kontinuitet og forandring; han forstår Amalie i forlængelse af Thomasine Gyllembourgs krav om selvstændighed og respekt for følelserne og skæmmes ved at finde træk af P.A. Heibergs patriarkalske 'mandfolkejammerlighed' hos sig selv.

Han sender sporenstregs bogen til Amalie, men den griber slet ikke hende på samme måde, hun finder den romantiske Gyllembourg »umandig« (7.12. 1882). Erik Skram definerede sig selv som en ny mand i modsætning til P.A. Heiberg, men Amalie Skram forstod ikke sig selv i forlængelse af Thomasine Gyllembourgs og Johanne Luise Heibergs romantiske feminisme.

Ligesom skilsmissemellem P.A. og Thomasine Heiberg har været genstand for mange fortolkninger, kalder de skriftbevidste Skrambreve også på fortolkning. Fordi de subjekter, der fremgår af breve og skrift i det hele taget, altid er sproglige konstruktioner, som Janet Garton i overensstemmelse med moderne teori gør opmærksom på, men også fordi de to brevsamlinger udfolder tidstypiske kønskonflikter, som engagerer os moderne læsere. Heibergernes historie handler om Thomasines frigørelse fra et patriarkalsk ægteskab, Skram & Skrams historie om vanskelighederne ved det moderneigestillingsprogram. Thomasine Gyllembourg blev lykkelig, da hun fik en mand og et hjem efter sit eget hjerte. Amalie Müller og Erik Skram var allerede ved deres samlivs begyndelse ligestillede, og dog blev forholdet ulukkeligt.

Amalie og Erik var, da de mødte hinanden, lige ubemidlede, og hun forventede ingen forsørgelse; de udskød ægteskabet i halvandet år, fordi de selv ved fælles anstrengelser havde svært ved at tjene nok til at etablere en middelklassehusholdning. De havde det samme mål af erfaringer, som blot var af vidt forskellig art. Han var blevet såret i krigen og kendte som kulturjournalist det offentlige liv; hun havde været gift

med en kaptajn i 18 år og rejst med ham over hele jorden. De var lige virksomme inden for litteraturen, først med årene viste det sig, at hendes forfatterskab blev langt betydeligere end hans samlede journalistiske og skønlitterære produktion.

Men hvorfor gik ægteskabet så galt? Mange forklaringer har været diskuteret. Meget i både brevene og forfatter-skabet tyder på, at Amalie Skram aldrig overvandt sin frigiditet, en forklaring som Janet Garton dog afviser; der er ingen tvivl om, at han har »forløst hende erotisk« ved første samleje, mener hun (p. I, 30). Thomas Bredsdorff diagnosticerede i *Tristans børn*, 1982, problemet som jalousi. Efter at Erik Skram åbent havde fortalt Amalie om sine tidligere forhold, kunne hun ikke frigøre sig fra den tanke, at han stadig elskede de forhenværende veninder, hvis sanselighed hun ikke kunne eller ville konkurrere med, og at han måske, når de var fra hinanden, atter knyttede løse forbindelser. Brevene viser, at han ofte gav hende grund til jalousi, f.eks. bar han stadig tre ringe på fingrene (17.1. 1883), en fra hver af sine tidligere veninder, ligesom hans syn på seksualitet og kærlighed var dobbeltmoralsk; han påstod, at hans kærlighed til Amalie var den egentlige, medens det erotiske forhold til den syerske, der elskede ham, var rent seksuelt. Amalie reagerede med at forsøge at gøre ham jaloux ved at fortælle om de mange bejlere, hendes skønhed og vid skaffede hende, men den kamp måtte hun tabe, for så vidt som det var hende, der ønskede sig det eksklusive forhold, »den, der elskede mig, og som jeg også elskede, skulde ta'e mig helt ind til sig, så at jeg blev skjærmet«, skrev hun (15.3. 1883).

Janet Garton understreger, at hun ikke har fundet bevis for utroskab fra hans side (p. I, 28).

En tredje forklaring har været, at han undlod at besøge hende på kommunehospitalets psykiatriske afdeling og ikke hjalp hende med at komme fri af overlægens klør. Amalie skrev til Bjørnson, at hun siden da ikke ønskede at se sin mand, men brevsamlingen rummer en redegørelse fra Erik for forløbet, som viser, at han blot fulgte lægens råd (III,541). Samlivet blev også genoptaget.

Brevene giver rig næring for den videre diskussion, men ikke mulighed for at afgøre årsagen til ægteskabets forlis eller fastslå skyldsspørgsmålet, dertil er de i alt for høj grad partsindlæg. Hans skriver fyldigst om sin kærlighed til hende og giver hende kælenavne som »min sødeste Pige«, »min lille Pige« og »Stump«, men hans stil er samtidig temmelig retorisk, man tvivler ikke på, at han var forelsket, men nok på hvor langt uden for sproget forelskelsen ville række. Hendes sprog er mindre literært, hun er mere opsat på at skrive sandt om sine følelser; næsten alle kriserne i korrespondancen blev skabt af hendes krasse udtryk og kritiske spørgsmål til den dybere livsholdning bag hans selvfremstilling.

Kærlighedsforholdet blev bygget op som en magtkamp om, hvem der elskede mest og derfor blev nødt til at overgive sig. Den aktive og passive position skiftede, han fortalte hende bestandig, at hun betød alt for ham, »bliver jeg til noget Amalie, bliver jeg det i Kraft af Dig« (14.1. 1883), at hun burde »gribe først til« (10.2. 1883), og at hun en gang for alle havde afgjort deres skæbne ved at vælge ham (17.10. 1883), men da hun efter at have slået op ikke hører fra

ham, er det hende, der over hals og hoved rejste til København, så de kunne blive gift. Kønsrollerne er flydende, de havde begge både mandlige og kvindelige træk, og netop det, at de aldrig blev enige om det kønsrollemønster, forholdet skulle hvile på, var måske årsagen til dets sammenbrud. Han gav hendes mistro skylden: »Din Mistillid er vort Ægteskabs Ulykke« (18.8. 1883); hun bebrejdede ham hans stivhed, som hun så inkarneret i hans berømte ørnene: »Når jeg ser på Dit ansigt, kan jeg se Din begrænsning i Din næse. Den er god og fast og pen og hæderlig; men den er stor og snever. Du har nu engang sat Dig i hodet at med Dig og Dit liv er der intet i vejen [...] at Du ikke kan *forstå* en stik modsat opfatning, det er det håbløse« (19.8. 1883).

Både Erik og Amalie Skram var egentlig romantikere i deres idealisering af kærligheden, men hvor hans æstetiske synspunkter også havde bevaret mange romantiske træk, var hun som skribent en helt moderne naturalist. Han blev kastet i armene på det moderne gennembrud af ulykkelige familiære omstændigheder, hun greb omvendt det moderne program som en udvej fra den ægteskabelige desillusion. Brevene giver mange eksempler på hans ofte kyndige kritik af hendes literære arbejder, men hendes dømmekraft var i virkeligheden sikrere end hans. Når han fandt mangler i hendes skrifter, svarede hun, at »den kunst der er fuldkommen, interesser[er] ikke længe. Deraf de skiftende skoler«, og hun antyder, at *Gertrude Coldbjørnsen* er kedelig, netop fordi den er så »udmærket god i et og alt« (4.4. 1883). Trods sin større belæsthed og skoling var hans ofte belærende tone uberet-

tiget: »Du har en for en Kvinde helt mærkelig sanselig bred Pensel« (26.3. 1883). Han brød sig således ikke umiddelbart om banebrydende stykker som *En Hanske* eller *En Folkefiende*, hvori- mod hun forstod, at selv om Bjørnsons stykke måske ikke stod særlig højt som kunstværk, så lå dets betydning »andet- steds« (15.9. 1883). Mod hans kritiske sans for fortælle teknik og sprogføring satte hun sin hensynsløse sandhedssø- gen: »hvis jeg kommer at skrive, så vil det blive en fortærende spot over livet [...] over den måde hvorpå det leves. Og så er det dog igunden synd at spotte de stakkels mennesker, for de står jo der hvor de sættes, og de har at ta'e fat, der hvor de forrige slap« (7.3. 1883). *Elskede Amalie* giver et nuanceret indblik i baggrunden for det moderne ægteskabs forlis, og den kvindelittera- tur der kom ud af det.

Lene Myong Petersen

Feministisk litteratur- teori

Irene Iversen (red.): *Feministisk litte- raturteori*, Oslo 2002 (Pax Forlag).

I indledningen til sin store antologi, *Feministisk litteraturteori* (342 s.), slår redaktøren Irene Iversen, der er profes- sor i litteraturvidenskab ved Oslo Uni- versitet, fast, at den feministiske litteraturforskning, som for alvor vandt akademisk fodfæste i 1970'erne, først og fremmest er historien om en succes; en succes der handler om såvel kvalita- tiv som kvantitativ ekspansion samt grundlæggende forandringer af stivnede

opfattelser af litteratur og litteraturhi- storie. Men ingen succes uden mod- stand. Feministisk litteraturteori er blevet, og bliver fremdeles, mødt med lige gyldighed (i bedste fald) og dæmo- nisering (i værste fald) fra dele af den etablerede og maskulint dominerede forskningsverden.

Den feministiske litteraturforsk- ning udgør i dag en mindre del af det store og tværfaglige felt, som går under navnet feministisk teori, og det er ikke forkert, når det almindeligvis påpeges, at netop den feministiske litteratur- forskning op gennem 1990'erne har befundet sig i om end ikke en krise, så i en klart underordnet position i forhold til de meget abstrakte kønsfilosofiske diskussioner. Derfor er det omfattende udvalg af litteraturteori i norsk oversæt- telse, som Iversen har foretaget, mere end velkomment ikke mindst i en dansk kontekst, hvor der stort set ikke over- sættes feministisk teori af nogen art.

Hovedparten af teksterne er forfat- tet af toneangivende feministiske for- skere, som er forankret i det amerikanske universitetssystem: Shari Benstock, Shoshana Felman, Sandra Gilbert, Susan Gubar, Marianne Hirsch, Margaret Homans, Barbara Johnson, Susan Snaider Lanser, Jane Marcus, Jane Tompkins og til dels Elisabeth Bronfen, mens tysk og fransk kritik repræsenteres af Sigrid Weigel og Julia Kristeva. Dertil kommer et bidrag af norske Toril Moi og indiske Gayatri Chakravorty Spivak, som begge bestan- digt publicerer og underviser på engelsk.

Med sit udvalg forsøger Iversen ikke at afspejle den kronologiske udvikling inden for feministisk litteraturkritik og teori. Hun er i højere grad interesseret i